

أعوذ بالله من الشيطان الرجيم

بسم الله الرحمن الرحيم

راجع به مسأله استطاعت ديروز روایاتی را خدمت رفقا گفتیم و عرض شد مقصود از استطاعت عبارت است از همان داشتن زاد و راحله و این مقدار کفایت می کند برای استطاعت، یک روایتی ديروز بود که این روایت را برای رفقا خواندیم که من در وسائل ندیدم یعنی تفحصی که کردم خیلی سریع این چند صفحه را، روایت این بود اگر کسی می تواند بعض راه را را کباً برود و بعضش را ماشیاً برود، این استطاعت در آنجا هم صدق می کند یک نکته ای که من امروز به نظرم رسید که این نکته را می بایست مورد نظر قرار دهیم تا اینکه بتوانیم آن معنای استطاعت را بفهمیم این است که ما بطور کلی نظرها بر عبادات چه نظری است؟ نسبت به نماز و روزه و زکات یا نسبت به خمس چه نظری داریم؟ به طور کلی نسبت به مسائل دیگر، امر به معروف، نهی از منکر، مسأله تولی، تبری ما چه نظری داریم؟ این روایتی که می فرماید: «بُنِيَ الْإِسْلَامُ عَلَى خَمْسٍ عَلَى الصَّلَاةِ وَالزَّكَاةِ وَالصَّوْمِ وَالْحَجِّ وَالْوَلَايَةِ وَ لَمْ يُنَادَ بِشَيْءٍ كَمَا تُودَى بِالْوَلَايَةِ» این همینطور در ذهن من بود که این قضیه ولایت را که در این روایات امام علیه السلام می فرماید این مسأله چیست؟ که از یک طرف حضرت عبادات را مثل عبادات ظاهری مانند نماز و روزه و حج و زکات و اینها را خب بعضی این عبادات شخصی هستند و بعضی عبادات مالیه هستند و بعضی از اینها برای بنا بر ارتباط انسان است بعضی بنا بر حفظ جامعه و اجتماع است مثل زکای و اینها خب مربوط به رابطه شخصی انسان است مثل نماز است یا مثلاً جنبه اجتماعی شخصی دارد مثل حج است خب حج یک عبادتی است که دو جنبه در آن هست هم جنبه شخصی و هم جنبه عمومی جنبه اجتماعی با هم بودن چرا که در آن روایت که کلام حضرت فاطمه زهرا سلام الله علیها راجع به «فَرَضَ اللَّهُ الْحَجَّ عَلَى الْعِبَادِ» که حضرت راجع به خصوصیات حج می فرمایند، در آنجا می فرمایند که این را برای شعائر قرار داده است برای ائتلاف و وحدت بین امت، افراد می آیند در آنجا و با هم دیگر ارتباط دارند و همدیگر را می بینند واقعاً هم همینطور است هیچ وقت نشده که ما مشرف بشویم مگر اینکه با عده ای در آنجا برخورد کنیم و صحبت بشود. افراد ملل مختلف و اقوام مختلف و بعد این باعث تبادل اعتقادات بشود، ائتلاف قلوب بشود و اتحاد بشود واقعاً اگر ما یک مرآی را در پیش می گرفتیم که به جای پرداختن به مسائل سیاسی و مطالبی که خب واقعاً

جای شبهه در این مسائل هست به نکات اساسی می‌رسیدیم. با گفتن فحش و مرگ بر این و مرگ بر آن چیزی درست نمی‌شود یعنی ما واقعاً در تخیلات زندگی می‌کنیم. حالا شما بروید در یک جا روز عرفه بجای دعا، بجای ذکر، بجای... مرگ بر آمریکا بگویید! چند نفر آمدند به ما گفتند: «بارک الله» شما با این کارتان خلاصه چند نفر را هدایت کردید.

من یک وقتی چند شب پیش بود مطالبی را گوش می‌کردم از یک فرد خارجی واقعا تنم لرزید و دیدم مطالبی را که دارد این آدم خارجی غیر مسلمان و مسیحی نسبت به ما می‌گوید این عجیب است. یاد حرف مرحوم آقا افتادم که آیا ما آن وثاقت و اعتمادی که باید بین ملل وجود داشته باشد در ارتباطات آنها، آیا ما با ایرانی‌ها آن وثاقت را دیدیم؟ دروغ نمی‌گفت یعنی واقعا این ذهنش بود، معلوم بود که نمی‌خواهد دروغ بگوید الان ما جواب این فرد مسیحی را چه داریم بگوئیم؟. خارجی‌ها هزار تا دروغ می‌گویند، خب آنها بگویند، حالا گیرم بر اینکه دروغم بگویند و... ما بعنوان یک حکومت اسلامی داریم صحبت می‌کنیم با افراد. به دروغ آنها چکار داری؟ حالا آنها دروغ بگویند آیا ما می‌توانیم خلاف آنچه را که هستیم بیایم به افراد بگوئیم؟ می‌توانیم؟! یعنی اسلام به ما این اجازه را داده که بیایم صریحاً دروغ بگوئیم این هم در یک زمانی که یک پشه از دیدگان افراد مخفی نیست می‌گویند: حالا هر چی داری نگو «اُسْتُرْ ذَهَبْکَ وَ ذَهَابْکَ وَ مَذَهَبْکَ» اینرا داریم ولی نه اینکه چیزی را بیایم دروغ بگوئیم، بگویی این نیست در حالیکه باشد. این کار را نکردیم، در حالیکه کردیم. می‌دانند، یقین دارند، همه چی را می‌دانند، عکس بر می‌دارند، صوت بر می‌دارند، مکالمات را تشخیص می‌دهند همه مسائل را، در عین حال صاف صاف بگوئیم اینطوری نیست! این است قضیه مطلب به این کیفیت است چه جووری می‌شود؟ واقعاً یعنی چه جووری ما می‌توانیم تبلیغ کنیم؟. تبلیغ اسلام را کنیم با این وضعیت؟ آیا پیچیدگی شرایط زمان دروغ را بر ما حلال کرده است؟ می‌گویند زمان با زمان گذشته فرق می‌کند! درست است فرق کرده زمان پیچیده شده ولی آیا این مجوز این هست که ما دروغ بگوئیم؟ این حکایت از این می‌کند که ما همه معیارها را در نظر می‌گیریم ولی معیار ارتباط مطلب به عالم غیب را ما در نظر نمی‌گیریم این را فراموش کردیم اینجا آن حرف مرحوم آقا برای ما خیلی تجلی می‌کند و آن این است که آنچه که موجب تبلیغ اسلام است، احساس صداقت است آن تبلیغ می‌کند اسلام را. و الا اگر قرار بر پنهان کاری باشد هم آنها بهتر از ما بلد هستند و هم آنها بهتر از ما کلک بلد هستند، ما کلک می‌زنیم، ما هم به شما می‌زنیم! خیلی خب می‌نشینیم ما با شما حرف می‌زنیم، از پشت دور می‌زنید می‌روید یک کار دیگر می‌کنید؟، ما هم بلد هستیم، دارید به ما یاد می‌دهید؟ ما خودمان

ختم روزگاریم، ما به شما یاد دادیم اینها را حالا دارید به ما بر می گردانید؟ حالا این را زمان شاه بکند عیب ندارد خب بالاخره آنها خودشان می گویند ما همین هستیم دیگر، وضع حکام و سلاطین این چنین است. اما بعنوان حکومت اسلام یعنی ما به دنیا می گوئیم: پیغمبر در میان ما نیست، لکن به ما نگاه کنید ببینید پیغمبر کی بوده این است معنایش! به ما نگاه کنید آن وقت بفهمید پیغمبر هزار و چهار صد سال پیش، دروغگو بوده، منافق بوده می آمده یواشکی این کار را می کرده! شما در دینتان نیست که اغتیال نکنید؟ «إِنَّ الْإِسْلَامَ قَيْدَ الْفِتْكَ» آنوقت می روید فلان جا ترور می کنید و می گوئید اسرائیل هم ترور می کند! می گوید: خیلی خب تکلیف معلوم شد. جواب این است دیگر، خب اسرائیل هم می رود آنجا ترور می کند یکی دیگر هم می رود در آنجا ترور می کند! خیلی خب. پس از اول بیائید بگوئید: ما یکی هستیم مثل بقیه نه تبلیغ اسلام می کنیم نه هیچی، کارمان را انجام می دهیم خیلی خب دیگر ما مشکل نداریم ما حالا دیگر با شما رفیقیم حالا تو بزنی، ما هم می زنیم هر کی زورش بیشتره پیش می بره!! دیگر دم از خدا برای چی بزنی؟ هم از یک طرف دم از خدا می زنیم هم از یک طرف کاری که امروزه می کنند آن کار را می کنیم! این دو با هم جور در نمی آید، این مسأله را ما باید بفهمیم و مطلب را ما متوجه بشویم.

من به شما رفقا گفتم وقتی من آن شب با آنها صحبت کردم یکی از اشکالاتی که - ۱۲ اشکال به ما کردند - وقتی که به من گفتند: شما نمازها را چرا با هم می خوانید صریحاً گفتم نه، گفتم من نماز را با هم نمی خوانم و نماز را جدا می خوانم و در این مسأله حق با شماست تا این را گفتم که حق با شما است یکدفعه اصلاً چهره‌ها به من برگشت حالا اگر می گفتم نه چون شیعه‌ام چون مال ایرانم، چون ایران مد بالاست، پس باید ثابت کنم براینکه نخیر حتماً باید نمازها را جمع خواند خب این می فهمد که داری دروغ می گویی خب این می فهمد که در اینجا چهره‌ات را داری منافقانه نشان می دهی در کتابهایشان هست در سیره ایشان هست در کتب شیعه می آورند صاف نشان می دهند آقا بفرمائید. همین امام صادق ن گفته؟ چی می گوئید؟ بر فرض اینکه بگوئیم کتابهای آنها خلاف گفتند روایات خود ما در این هست آن را چه می فرمایند؟ خب از اول بیا اعتراف کن، این مسأله درست است.

آمدند راجع به قرآن با ما حرف زدند گفتم همین امشب بلند شوید با هم برویم ایران برویم خانه من ببینید قرآنی که من می خوانم همان قرآن مسجد الحرام است. در هر اتاقمان هم ۲ تا است، به جای یکی ۲ تا است اصلاً ما قرآن غیر از آنها داریم ولی قرآنی که می خوانیم همان است. ببینید حالا اگر ما مخفی کنیم و بیجانیم. من ایرانی‌ام، نباید کم بیاریم، همین است دیگر، آقا، برداشتند افراد در

مسجد الحرام اول نوروز سوت کشیدند!! دو سه سال پیش چه افتضاحی شد؟! سوت کشیدند و آنها گفتند اینها مجوسند، فوری رادیو تلویزیون رفت مصاحبه کرد شما چکار کردید؟ ما تکبیر گفتیم، صلوات فرستادیم خب چه کسی را دارید خر می کنید؟ این را چه کسی دارد می شنود شخصی را که تو الان داری با او مصاحبه می کنی آن رئیس آنجا دارد این را می بیند که این عمل کلک است. این تبلیغات کلک است، بگو بله اینها این کار را کردند غلط کردند خیلی کار اشتباهی کردند این کار را بکن تا رئیس آنجا ببیند تو صادق هستی در تبلیغ خودت، این را ببیند. حکومت الهی این نیست، حکومت إله حکومت صدق است. سوت کشیدند، صاف بیا به مردم بگو آقا یک عده جاهل - عیب ندارد - یک عده جاهل، یک عده جوان، یک عده ناآگاه چرا حالا فحش بدهی یک عده ناآگاه آمدند این کار را انجام دادند درحالتی که عموم مردم اینکار را نمی کنند. ملت ما اینکار را انجام نمی دهد حکومت ما اینکار را انجام نمی دهد این چه اشکالی دارد؟ امیرالمؤمنین علیه السلام به قبر فرمود: ۸۰ تازیانه بزَن یا ۳۰ تازیانه. ۳۱ تازیانه بهش زد و یکی اضافه زد حالا یا اشتباه کرده بود یا اینکه تو دلش گفته، نمی دانم، پدر سوخته این مستحق بیشتر از این است. حالا که این امیرالمؤمنین دارد تازیانه می زند یکی هم من بزَنم، امیرالمؤمنین گفت: من گفتم چند تا بزَن؟ امیرالمؤمنین قبر را خواباند و یکی به او زد، اینکار را که امیرالمؤمنین کرد برای ما امیرالمؤمنین شد علی، زیرا علی نگاه نمی کند قبر من است باید هوایش را داشته باشم، جلوی بقیه کم نیاورم، این که مربوط به من است مردم آنوقت می گویند نگاه کن این نوکرش به اصطلاح عبدش اینکه دارد می زند از خودش می زند، اینها را ما می آئیم توجیه می کنیم آیا ما در ارتباط با اطرافیانمان هم همینطور هستیم، یا مرگ برای همسایه است؟. ولی امیرالمؤمنین می گوید: اگر مرگ است، برای همه است اگر قانون است، برای همه است. قبر یکی زد باید بخوابد. آنهم با جون و دل می خوابد و آنها هم می فهمند این را، آن هم که کتک را خورده اگر آدم بود پای امیرالمؤمنین را می بوسید می گفت: حالا فهمیدم تو حقی، مرا که کتک زدی درست زدی، آن هم که به قبر زدی، درست زدی، و اینکار را کرده اند و می کردند، می آمدند دست امیرالمؤمنین را می بوسیدند، زیاد داریم، در قضاوتها می آمدند دست می بوسیدند، آن وقت آن حکومت می شود حکومت الهی اما نه اینکه برداریم میکروفون دست بگیریم - خودم دیدم با این دو چشمهای خودم دیدم میکروفون را گرفته بود - بله ما صلوات فرستادیم و در اول نوروز همه ملت آمدند مسجد الحرام تکبیر گفتند، صلوات فرستادند خیلی پر شور و خب بود، اقلایا در ایران حقیقت را بگو، چرا که آنجا آن آقائی که سوت کشیدن را دیده، آن امام جمعه ای که اینها را می بیند، آن افرادی که اینها را می بینند،

بعد می گویند این ایرانیها را که می گوئید ببینید چطوری دارند دروغ می گویند!! چون اینها خلاف هستند پس بنابراین هرچی کلاه سرشون بگذاریم عیب ندارد، چون اینها خلافند پس دروغ بهشون بگویم عیب ندارد، چون اینها خلافند پس بنابراین بگذار بهشون حقه بزیم. اگه حقه می زنیم آنها هم می آیند به ما می زنند، کاه نخوردند، می گویند ما هم می زنیم. مسأله خیلی مهمی است که واقعاً باید بفهمیم و بدانیم قدر مکتب خودمان را بدانیم که در آنجا چه ترویج می شود و در سایر جاها چه ترویج می شود عمامه هست ولی خروجیش چیه خیلی فرق می کند. اینجا صداقت ترویج می شود. صداقت و خلوص در این مکتب می آید، ما باید این قضیه را بدانیم که عبادت عبارت است از احتیاج انسان به دارو و به غذا برای رشد همانطوری که بدن نیاز به دارو و غذا دارد و وقتی که شما گرسنه می شوید کسی لازم نیست شما را به غذا دعوت کند خودتان بلند می شوید با کله می آئید پائین و سر سفره می نشیند همین طور عبادت مثل مسأله دارو است، این مسأله را ما باید بدانیم، در روایات هم البته آمده که نسبت به این «أَرِحْنِي يَا بَلال» پیغمبر می فرمودند موقعی که نماز ظهر می خواست بشود می فرمودند: «أَرِحْنِي يَا بَلال» از کثرات من را بیرون بیاور از ارتباطات بیا من را بیرون بیاور با صدای اذان خودت به من آن غذای معنوی و روحی را بده.

وقتی که موقع نماز می ایستیم باید متوجه این قضیه باشیم که الان وقت خوردن داروست الان وقت خوردن غذاست الان وقت ارتباط است ارتباطی که برای انسان ضروری است، اگر برقرار نکند از کیسه اش رفته این معنا را اگر ما بفهمیم آنوقت نسبت به حج چه نظری می توانیم پیدا کنیم؟ آنوقت استطاعت در حج برای ما قابل توجیه می شود که می فرماید: **... وَ لِلّٰهِ عَلَى النَّاسِ حِجُّ الْبَيْتِ مَنِ اسْتَطَاعَ اِلَيْهِ سَبِيلاً وَ مَنْ كَفَرَ فَاِنَّ اللّٰهَ غَنِيٌّ عَنِ الْعَالَمِينَ** (آل عمران، ۹۷) دیگر آن موقع نمی نشینم لنگ را بیندازیم روی لنگمون که هر وقت یک پول باد آورده ای از شرق آمد و از غرب آمد بیلاق و قشلاق و ماشین آماده شد. بعداً حالا ببینم...!!! نه... **وَ لِلّٰهِ عَلَى النَّاسِ حِجُّ الْبَيْتِ مَنِ اسْتَطَاعَ اِلَيْهِ سَبِيلاً** وقتی شخص که می آید از امام سؤال می کند کسی که استطاعت دارد یعنی چه؟ یعنی پول داشته باشد برود، زاد و راحله داشته باشد سوارش بشود، آیا پول داشته باشد یا پول قرض بکند؟ قرض بکند هم شامل می شود یک روایتی امام می فرماید: قرض بکند و برود مکه و بعد قرضش را ادا کند حالا کدامیک از فقها به این فتوا داده اند؟ بروید یک رساله عملیه بیاورید، کلام امام صادق را پس چه جوری معنا می کنند؟

بلکه یک روایتی هست در اینجا روایت صحیح السند «قَالَ أَبُو عَبْدِ اللَّهِ عَلَيْهِ اسْلَامُ الْحَجُّ وَاجِبٌ

عَلَى الرَّجُلِ وَإِنْ كَانَ عَلَيْهِ دَيْنٌ» اگر چه دین برگردنش است باید برود البته اگر دین مُعَجَّل نباشد این برای کسی است که می تواند برود و لو اینکه دین برگردنش هست ولی در عین حال باید برود.

روایت دیگر روایت صحیح السند روایت کلینی است از «عَبْدُ الْمَلِكِ بْنِ عُبَيْدَةَ قَالَ سَأَلْتُ أَبَا الْحَسَنِ عَنْ مُوسَى بْنِ جَعْفَرٍ عَلَيْهِ السَّلَامُ عَنِ الرَّجُلِ عَلَيْهِ دَيْنٌ يَسْتَقْرِضُ وَيَحُجُّ» یعنی برود قرض کند، دین دارد خودش هم گیر پول است، این که دیگر خیلی بالاتر است هم دین دارد هم خودش پول ندارد، حالا این روایت اول دین داشت ولی پول داشت به جای این که برود دین را پردازد حضرت فرمودند برود مکه. این روایت دوم پول ندارد، آه در بساط ندارد دین هم دارد باید قرض هم بکند. « قَالَ إِنْ كَانَ لَهُ وَجْهٌ فِي مَالٍ فَلَا بَأْسَ » اگر می تواند ادا کند، چیزی دارد که ادا کند، برود قرض کند و حج انجام بدهد.

روایت دیگر، روایتی است که « عَنْ مُوسَى بْنِ بَكْرِ الْوَأَسِطِيِّ » از همه اینها یعنی این روایت اسنادش متعدد است « قَالَ: سَأَلْتُ أَبَا الْحَسَنِ عَلَيْهِ السَّلَامُ » عن موسی ابن جعفر ظاهراً موسی ابن جعفر چون ابی الحسن اول در بعضی هایش است چون به امام رضا که ابی الحسن می گویند به امام هادی هم می گویند، ولی ظاهر این مسأله به قرینه ابی الحسن اول همان امام موسی ابن جعفر است «عَنْ الرَّجُلِ يَسْتَقْرِضُ» قرض کند «وَيَحُجُّ فَقَالَ إِنْ كَانَ خَلْفَ ظَهْرِهِ مَالٌ» یعنی پشتش مالی است که بتواند ادا بکند «إِنْ حَدَّثَ بِهِ حَدَّثَ أَدَّى عَنْهُ فَلَا بَأْسَ» اگر یک قضیه ای اتفاق افتاد اشکال ندارد یعنی اگر چیزی دارد، ارثی، چیزی، مسأله دارد. حالا ارث دارد مالی دارد و لو اینکه مال، مال فعلی نیست ولی بعداً می توانند تقسیم بکنند

تلمیذ: خارج می شود از مالش چون اینجا بالاخره مستطیع است

استاد: مستطیع نیست فرض کنید خانه اش است وقتی که مُرد خانه اش را تقسیم می کنند و قرض او را می پردازند یا فرض کنید دکان دارد اجناس دارد ولی این اجناس مال التجاره اش است خودش ربیعی به دست نیاورده که با او برود سفر، جنسی دارد که این جنس هم در حال داد و ستد است وقتی که آمد جنسش را می فروشند و قرضش را ادا می کنند این استطاعت ندارد، استطاعت اصطلاحی ندارد که یک اموالی خارج از آن اموال بدست آورده باشد نه این نیست مسأله به صورت دیگری است.

« عَنْ أَحْمَدَ بْنِ أَبِي عَبْدِ اللَّهِ عَنْ أَبِيهِ عَنْ أَبِي طَالِبٍ عَنْ يَعْقُوبَ بْنِ شُعَيْبٍ قَالَ سَأَلْتُ أَبَا عَبْدِ اللَّهِ عَلَيْهِ السَّلَامُ عَنْ رَجُلٍ يَحُجُّ بِدَيْنٍ » به دین حج می کند « وَ قَدْ حَجَّ حَجَّةَ الْإِسْلَامِ قَالَ نَعَمْ إِنْ اللَّهُ سَيَقْضِي عَنْهُ إِنْ شَاءَ اللَّهُ » حجی الاسلام انجام داده تازه حج مستحب را حضرت می فرمایند که برود کیف به

آن مسأله حجی الاسلام.

روایت دیگر «عَنْ أَبِي الْحَسَنِ الْأَوَّلِ عَلَيْهِ السَّلَامُ قَالَ قُلْتُ لَهُ هَلْ يَسْتَقْرِضُ الرَّجُلُ وَيَحُجُّ إِذَا كَانَ خَلْفَ ظَهْرِهِ مَا يُؤَدِّي عَنْهُ إِذَا حَدَّثَ بِهِ حَدَّثٌ قَالَ نَعَمْ» این هم مثل روایت اول است منتها با سند دیگر، این روایت روایتی است که از امام صادق علیه السلام است. این مسائل خیلی مهم است اصلاً اینها نشان می دهد آن کیفیت استطاعت را برای ما جور دیگری تفسیر می کند اینکه من می گویم ما باید بدانیم که در آن زمان چه بوده است معنایش همین است که این معنای استطاعت آیا همین متفاهمی است که امروزه ما در عرف می فهمیم یا نه اصلاً متفاهم عرفی عوض شده، متفاهم عرفی در آن موقع چیز دیگری بوده، استطاعت یعنی کسی که بتواند قرض کند استطاعت دارد. بله اگر قرض بکند و به او قرض ندهند لذا می گوید من استطاعت ندارم ولی اگر نه می رود قرض می کند یک شخصی هست رفیق است و پولدار، می گوید آقا دو میلیون به من قرض بده من بروم مکه هر وقت شد برمی گردانم آنهم می گوید: باشد به جای آنکه من بروم مکه حالا به شما قرض می دهم مسأله ای نیست دو میلیون بگیر و برو مکه. حضرت می فرمایند واجب است قبول کند. خب کجا این را نوشتند؟ این روایتها کجا رفته؟ فقط به حج نگاه کردن به معنای تکلیفی است که دو جور نگاه می کنیم یکبار ما نگاه می کنیم به حج به معنای تکلیفی که بر گرده مکلف هست بعد هم گفتند مستطیع... خب ما که نیستیم پس به جهنم! مثل اینکه بگویند الان موقع نماز است ای بابا! دوباره این اذان گو شروع کرد به اذان گفتن! نشسته بودیم حالمون را می کردیم! یک وقت هم یک کسی تا اذان می گویند، احساس می کند باید بلند شود و نماز بخواند وقت دارویش آمده وقت غذا آمده وقت رفع نیاز آمده با این دیدگاه آن نماز با این نماز صورتش عوض می شود، فرق می کند خودش هم بدنبال مقدماتش می رود حج هم مسأله همینطور است وقتی که انسان با این دیدگاه نگاه کند آنوقت با خودش می گوید خب حالا استطاعت یعنی اینکه من حتماً پول داشته باشم در بانک! یا نه بروم قرض کنم بعداً ادا کنم خب حجم را انجام بدهم. ببینید این تحولی که برای انسان در فکر پیدا می شود این تحول بواسطه نگرشی است که نسبت به این دو مسأله نگرش متفاوت است یک نگرش عرفانی است یک نگرش فقه ظاهریست روایات را نگاه می کند می بیند امام دارد همین را می گوید باید برود قرض کند بعداً بپردازد و از آنطرف هم اینطور نباشد که روی هوا قرض کرده باشد، نه یک چیزی دارد وقتی که بر می گردد اگر از دنیا رفت جنسهای مغازه اش را بفروشند بدهند، مغازه اش را بفروشند

تلمیذ: برخلافش هم داریم می گویند استقراض کن بعد برو دعا کن خدا برایت ادا کند یعنی

چیزی هم ندارد که بدهد

استاد: بله حتی می‌گویند شدیدتر از اینهم به اصطلاح مسأله هست
تلمیذ: در مرتبه ثانیه هم همین طور است احکام برای آنهم هست؟
استاد: بله در مرحله دوم این روایتی که خواندیم حج مستحبی بود.
اللّٰهُمَّ صَلِّ عَلٰى مُحَمَّدٍ وَآلِ مُحَمَّدٍ